DOI https://doi.org/10.17234/SocEkol.35.2.5

Daniela Angelina Jelinčić, Sanja Tišma i Marko Raič
PRIRUČNIK ZA OZELENJIVANJE KULTURE BAŠTINE
Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2025., 175 str.

Nakon izuzetno pronicljivog i korisnog *Priručnika za održivost kulturne baštine* objavljenog 2022. godine, Daniela Angelina Jelinčić i Sanja Tišma, ovaj put u suautorstvu s Markom Raičem, napisali su novi priručnik iz područja upravljanja kulturnom baštinom i baštinskih politika koji nosi naslov *Priručnik za ozelenjivanje kulturne baštine*. Daniela Angelina Jelinčić je znanstvena savjetnica u Institutu za razvoj i međunarodne odnose (IRMO-u) te se njezini istraživački interesi kreću u područjima upravljanja kulturnom baštinom, kulturnih industrija, kulturnog turizma, kulturnih politika i ekonomije doživljaja. Sanja Tišma, koja je također znanstvena savjetnica u IRMO-u, istraživački djeluje u području održivog razvoja, korištenja ekonomskih analitičkih metoda u vrednovanju prirodne i kulturne baštine te području dobrog upravljanja i strateškog planiranja. Marko Raič je stručni suradnik u IRMO-u čiji istraživački rad uključuje razvojne i istraživačke projekte u području kulture i održivog razvoja.

Prema uvodnim riječima autora, priručnik „nudi teorijske uvide, pregled politika, smjernice, pristupe i inspiraciju za djelovanje s ciljem da se kulturna baština prepozna ne samo kao dio prošlosti, već i kao aktivan resurs u suočavanju s izazovima klimatskih promjena i oblikovanju otpornije budućnosti" (str. 13). *Priručnik za ozelenjivanje kulturne baštine* namijenjen je svima koji se bave kulturnom baštinom, okolišem i održivim razvojem, što uključuje konzervatore, urbaniste, stručnjake iz područja i upravljanja baštinom, donositelje politika, djelatnike u kulturi, arhitekte, znanstvenike i istraživače, predstavnike civilnog društva te sve zainteresirane za vezu između kulturne baštine i klimatskih promjena.

Nakon uvoda, prvo poglavlje (str. 15-22) ima za cilj teorijski približiti pojam „ozelenjivanja kulturne baštine". Autori nude vlastito shvaćanje navedenog pojma koje podrazumijeva „osmišljavanje i uporabu novih, ali i oživljavanje tradicijskih metoda i materijala u području kulturne baštine koji podržavaju održivost okoliša" (str. 17). Također, koncept ozelenjivanja kulturne baštine može se sagledati iz četiri aspekta: okoliš kao inspiraciju za kreiranje proizvoda temeljenih na kulturnoj baštini, praćenje i ublažavanje učinaka klimatskih promjena na kulturnu baštinu, oblikovanje ekološkog ponašanja kroz kulturnu baštinu i zelenu baštinu.

Ozelenjivanje kulturne baštine podrazumijeva reaktivne i proaktivne mjere. Dok se reaktivne mjere odnose na odgovore na negativne utjecaje klimatskih promjena s ciljem očuvanja održivosti kulturne baštine, proaktivne mjere podrazumijevaju aktivnosti i inicijative koje doprinose sprječavanju negativnih posljedica klimatskih promjena. Dok je u slučaju reaktivnih mjera baština „objekt koji trpi posljedice negativnih klimatskih promjena", u slučaju proaktivnih mjera ona postaje „subjekt koji aktivno pridonosi utjecaju na klimu i okoliš" (str 19). Autori ovom distinkcijom dodatno ukazuju na važnost promatranja kulturne baštine ne samo kao pasivnog

objekta koji ima vrijednost sam po sebi i kojeg zato treba zaštititi, već kao snažnog razvojnog resursa s transformativnim potencijalom u postizanju održivosti društva. Naposljetku, autori ukazuju na nužno razlikovanje pojma „ozelenjivanja kulturne baštine" od pojma „zelene baštine", zato što pojam zelene baštine podrazumijeva baštinu povezanu s biljkama i biljnim okolišem (str. 20).

Drugo poglavlje (str. 23-32) bavi se prikazom javnih politika ozelenjivanja kulturne baštine na međunarodnoj i europskoj te nacionalnoj razini. Autori prvo analizom niza međunarodnih i europskih politika zelene tranzicije i dokumenata proizašlih iz navedenih politika daju jasan uvid u zastupljenost kulturne baštine u navedenim politikama, odnosno sagledavaju je li kulturna baština uopće eksplicitno zastupljena, na koji način je eventualno zastupljena te kako je predstavljena veza između kulturne baštine, okoliša i klimatskih promjena. Između ostalog, spomenuti su i analitički obrađeni sljedeći međunarodni te europski dokumenti i inicijative: *Okvirna konvencija Ujedinjenih naroda o promjeni klime*, *Pariški sporazum o klimatskim promjenama*, *Emiratska Deklaracija o klimatskom djelovanju temeljem kulture*, *Europski zeleni plan* i uz njega vezana inicijativa *Novi europski Bauhaus* te *Rezolucija o planu rada za kulturu*. Izdvajamo važnost relativno recentnog *Globalnog adaptacijskog cilja*, utvrđenog *Pariškim sporazumom*, u okviru kojeg se kulturna baština eksplicitno definira kao jedno od ključnih područja klimatskog djelovanja (str. 24).

Zatim su spomenuti i analitički obrađeni dokumenti i programi s nacionalne razine: *Strategija prilagodbe klimatskim promjenama u Republici Hrvatskoj za razdoblje do 2040. godine s pogledom na 2070. godinu*, *Program energetske obnove zgrada koje imaju status kulturnog dobra do 2030. godine*, *Preporuke za primjenu mjera energetske učinkovitosti na graditeljskoj baštini*, *Program razvoja zelene infrastrukture u urbanim područjima za razdoblje 2021. do 2030. godine* i *Strategija energetskog razvoja Republike Hrvatske*. Svakako valja izdvojiti *Strategiju prilagodbe klimatskim promjenama u Republici Hrvatskoj za razdoblje do 2040. godine s pogledom na 2070. godinu* koja među visoko ranjivim utjecajima i izazovima spominju i pogoršanje stanja kulturne baštine zbog neizravnih i izravnih učinaka klimatskih promjena (str. 29).

Sljedeće poglavlje, *Primjeri dobre prakse ozelenjivanja kulturne baštine* (str. 33-126), ujedno predstavlja i središnji dio priručnika u okviru kojeg autori predstavljaju primjere dobrih praksi koje različitim baštinskim dionicima mogu pomoći u osmišljavanju i provođenju praksi ozelenjivanja baštine iz njihove okoline. Navedeno poglavlje je strukturirano u tri kategorije tj. potpoglavlja, od kojih se svaki odnosi na poseban aspekt ozelenjivanja kulturne baštine: praćenje i ublažavanje učinaka klimatskih promjena na samu kulturnu baštinu, oblikovanje ekološkog ponašanja kroz kulturnu baštinu te zelenu baštinu.

Primjeri dobre prakse koncipirani su tako što su prezentirani u obliku sažetih izvještaja koji sadrže naziv, lokaciju, tip (prakse), opis, izvore i ilustrativnu fotografiju. Također, poglavlje sadrži i dodatni uokvireni element „savjeti iz studije slučaja", koji u obliku natuknica izdvaja ključne poruke i smjernice iz prethodno predstavljenih primjera dobre prakse koji su slične tematike.

Za potrebe ovog prikaza, izdvojit će se po jedan primjer iz svakog potpoglavlja, odnosno aspekta ozelenjivanja kulturne baštine. Kao primjer za praćenje i ublažavanje učinaka klimatskih promjena na samu kulturnu baštinu autori su, između ostalog, izdvojili koncept lokacijskih igara (eng. *locative games*) koji pokazuje kako digitalizacija baštine može istodobno povećavati dostupnost te smanjiti ugljični otisak. Lokacijske igre funkcioniraju kao interaktivne digitalne igre koje se odvijaju u stvarnom prostoru, a koje se mogu iskoristiti za oživljavanje izvorne materijalne baštine tako što potiču interaktivnost kod posjetitelja (str. 60). Istodobno se potiče obilazak konkretnih lokaliteta te se smanjuje potreba za konstantnom izgradnjom fizičkih interpretacijskih centara jer posjetitelji mogu samostalno, uz pomoć igre tj. aplikacije, istraživati i učiti o kulturnoj baštini na izvornim lokalitetima u obliku digitalne ture (ibid.).

Kao primjer oblikovanja ekološkog ponašanja kroz kulturnu baštinu, autori su izdvojili kapelu Scrovegni u Padovi. Navedena kapela predstavlja jedno od najvažnijih djela europske umjetnosti ranog 14. stoljeća koje je 2021. godine upisano i na UNESCO-ov *Popis svjetske kulturne baštine* (str. 77). No, s vremenom su freske, koje je oslikao istaknuti slikar i kipar Giotto di Bondone, postale izuzetno osjetljive na mikroklimu. Kako bi se problem riješio, redizajniran je pristup kapeli tako da posjetitelji prvo ulaze u posebnu klimatiziranu čekaonicu koja „djeluje kao tampon zona između osjetljive unutrašnjosti kapele i negativnih čimbenika vanjskog okoliša“ (ibid.). Zatim, kapela je opremljena sustavom pametne rasvjete. Naposljetku, uvedeno je ograničenje boravka u kapeli na 15 minuta po posjetitelju, a to je kompenzirano posebnom multimedijskom sobu u kojoj se posjetitelji mogu upoznati s Giottovim životom te mogu pogledati digitalne prikaze fresaka (ibid.).

Kao primjer dobre prakse za aspekt zelene baštine autori su izdvojili primjer *Knjižnice sjemena* koja se nalazi u Vipavskoj dolini u Sloveniji. Svrha navedene knjižnice je očuvanje tradicijskog sjemena i oživljavanje autohtonih sorta. Knjižnica funkcionira tako što posjetitelji mogu preko aplikacije odabrati željenu vrstu sjemena iz baze podataka (str. 117). Svaki korisnik može posuditi najviše deset vrećica sjemena, koje onda sije kod kuće te dio vraća kasnije u Sjemensku knjižicu. U slučaju neuspjeha, korisnik može u aplikaciji naznačiti razlog neuspjeha (ibid.). Prema autorima, navedeni primjer pokazuje kako nematerijalna kulturna baština u obliku tradicijskih znanja može i treba biti važan oslonac u ozelenjivanju kulturne baštine (str. 121).

Upravo poglavlje koje je na ovakav način koncipirano i napisano predstavlja srž kvalitetnog priručnika, zato što uspješno operacionalizira teorijske koncepte i pojmove, odnosno povezuje ih s konkretnim primjera te iz ih njih apstrahira ključne poruke koje zatim prevodi u pristupačan i razumljiv oblik za sve vrste baštinskih i kulturnih dionika.

Sljedeće poglavlje (str. 127-140) čitateljima teorijski približava pojmove „kulturne usluge ekosustava” i „zelene infrastrukture” te ih dodatno opisuje služeći se konkretnim primjerima. Pojam kulturne usluge ekosustava doživio je svojevrsnu popularizaciju zahvaljujući UN-ovoj studiji *Procjena milenijskih usluga ekosustava* iz 2005. godine. U navedenoj studiji kulturne se usluge ekosusta-

va definiraju kao „nematerijalni dobrobiti koje ljudi dobivaju kroz duhovno oplemenjivanje, kognitivni razvoj, promišljanje, rekreaciju i estetska iskustva" (str. 127). S druge strane, zelena se infrastruktura promatra kao „mreža fizičkih značajki koja pruža ekološke, ekonomske i društvene koristi putem rješenja temeljenih na prirodi, podržavajući ljudsku dobrobit i kvalitetu života" (str. 133). Prema autorima, i jedan i drugi pojam ukazuju na ispreplетenost ekološke, prostorne i društvene dimenzije očuvanja baštine (str. 140). Zato autori naglašavaju važnost međusektorske suradnje koja će rezultirati povezanim sektorskim politikama, jer jedino tako može doći do uspješne integracije ekološke, prostorne i društvene dimenzije očuvanja baštine (ibid.).

U okviru pretposljednjeg poglavlja *Planiranje i provedba ozelenjivanja kulturne baštine* (str. 141-154) autori nude devet koraka, odnosno smjernica kojima se potrebno voditi u implementaciji i provedbi praksi s ciljem ozelenjivanja kulturne baštine. Uspješna provedba trebala bi obuhvaćati: formiranje tima za ozelenjivanje kulturne baštine, analizu kulturnog dobra i eventualnu analizu ekosustava popraćenu izradom trenutnog registra klimatskih rizika, uključivanje dionika u procese, postavljanje ciljeva, planiranje intervencija i financiranja implementacije planiranih intervencija, edukaciju i uključivanje javnosti u provedbu te vrednovanje učinkovitosti intervencija (str. 141-142).

Navedeno poglavlje je izuzetno vrijedno jer može poslužiti različitim baštinskim dionicima kao svojevrstan nacrt za osmišljavanje, planiranje i provedbu ozelenjivanja kulturne baštine koja čini okosnicu njihovog svakodnevnog profesionalnog djelovanja.

U posljednjem poglavlju (str. 155-160) autori se osvrću na različite izazove koji na razne načine otežavaju ozelenjivanje kulturne baštine i hvatanje ukoštac s klimatskim promjenama iz baštinske perspektive. Izazovi koje autori navode jesu sljedeći: nedostatna integracija kulturnih politika, izostanak sustavnog prikupljanja podataka i analize klimatskih rizika za kulturnu baštinu, nepostojanje metodološkog okvira za procjenu klimatskih rizika za kulturnu baštinu, financijsko ulaganje i planiranje za ozelenjivanje kulturne baštine, nedovoljna educiranost za multidisciplinarne izazove koje sa sobom nosi ozelenjivanje kulturne baštine (ibid.). Kao jedan od temeljnih izazova upravo se naglašava nedostatna integracija kulturnih politika (str. 155), zato što se bez uspješne integracije kulturnih politika s politikama zaštite okoliša, ozelenjivanje kulturne baštine i njezino očuvanje od klimatskih promjena ne može kvalitetno i potpuno provesti. Autori su na pristupačan način opisali što se događa ako ne postoji kvalitetna integracija kulturnih politika i educiranost svih dionika tako što su ukazali na to kako „klimatolozi predlažu tehničke mjere bez uvažavanja baštinskih vrijednosti, dok konzervatori inzistiraju na *statusu quo* ne shvaćajući hitnost prilagodbe" (str. 159). Upravo je nedostatna integriranost jedna od boljki hrvatskih kulturnih i baštinskih politika te ovo poglavlje predstavlja vrijedan putokaz u kojem smjeru ubuduće treba ići.

Zaključno, za *Priručnik za ozelenjivanje kulturne baštine* može se s punim pravom reći da predstavlja izuzetno vrijedan doprinos području upravljanja baštinom, koji posljedično može polučiti i pojačati interdisciplinarnu i međusektorsku surad-

nju među ekološkim, baštinskim i prostornim sektorima. Ovaj priručnik potiče sve baštinske dionike na promišljanje o kulturnoj baštini kao organizmu koji živi u prirodnom okruženju, odnosno da kulturna baština nije povijesni relikt iznimne estetske i umjetničke vrijednosti koji „živi" samo na razglednicama i fotografijama izvan bilo kakvog vremenskog, prostornog i ekološkog konteksta. Naposljetku, iako su klimatske promjene, a samim tim i ozelenjivanje globalan fenomen, za Republiku Hrvatsku ovaj priručnik nosi dodatnu težinu. Republika Hrvatska bogata je kulturnom baštinom, što dokazuje i činjenica da se na UNESCO-vom *Popisu svjetske baštine* nalazi i deset nepokretnih kulturnih dobara s hrvatskog područja, te je istovremeno i država koja uvelike ovisi o turizmu, ali turizmu koji se dosta oslanja na kulturnu baštinu. To nas vraća na jednu od temeljnih teza ovog priručnika, a to je da kulturna baština itekako može biti aktivan razvojni resurs. No, kako bi se mogli iskoristiti njezini razvojni kapaciteti, potrebno je imati integrirane sektorske politike koje će kulturnu baštinu uspješno očuvati u sve nestabilnijim vremenima koje sa sobom nose klimatske promjene. Zato ovaj priručnik treba biti nit vodilja za sve baštinske i kulturne dionike koji kreiraju baštinske politke koje će se uspješno uhvatiti ukoštac s izazovima ozelenjivanja kulturne baštine i jačanja baštinske otpornosti.

Dino Čović

DOI https://doi.org/10.17234/SocEkol.35.2.6

Dunja Anđić
IGRA, PRIRODA I ODRŽIVI RAZVOJ – KAKO POTAKNUTI POVEZANOST S PRIRODOM DJECE RANE I PREDŠKOLSKE DOBI?
Sveučilište u Rijeci, Učiteljski fakultet, Rijeka, 2022., 198 str.

Knjiga Dunje Anđić predstavlja značajan doprinos području odgoja i obrazovanja za održivi razvoj, s posebnim naglaskom na ranu i predškolsku dob. Autorica u svom radu obuhvaća teorijska polazišta, rezultate istraživanja i vlastita promišljanja, ističući ulogu igre i boravka u prirodi kao temeljnih čimbenika razvoja djetetove osjetljivosti prema okolišu. Takav pristup olakšava razumijevanje odnosa djeteta i prirode te naglašava važnost ranog iskustva u oblikovanju stavova i vrijednosti.

Struktura je knjige jasna i pregledna, a dodatnu vrijednost predstavljaju vizualni prikazi definicija, istraživačkih rezultata i odnosa među ključnim pojmovima. Takav način prikaza olakšava praćenje sadržaja i omogućuje čitatelju lakše povezivanje teorijskih spoznaja s vlastitom praksom. Knjiga je koncipirana tako da postepeno uvodi čitatelja u problematiku oslanjajući se na postojeća istraživanja, ali i donoseći nove spoznaje.

Središnje mjesto u knjizi predstavlja igra koja se promatra kao osnovni oblik djetetova učenja i razvoja. Autorica upozorava na sve manju prisutnost slobodne igre u prirodi kod djece suvremenog doba, osobito u urbanim sredinama gdje prevladavaju strukturirane aktivnosti i boravak u zatvorenim prostorima. Takvi uvidi u velikoj